

Платформа 2. СУЧАСНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО СУЧАСНИХ ПОТРЕБ ЕКОНОМІКИ

УДК 338.24:37.014.54(477):378.112

О. Романовський, Ю. Романовська

rector@wium.edu.ua

Українсько-американський університет Конкордія

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ АКАДЕМІЧНОГО КАПІТАЛІЗМУ НА СФЕРУ НАУКИ І ВИЩОЇ ОСВІТИ

За визначенням Ш. Слатер та Л.Леслі [1] сутністю «академічного капіталізму» є перетворення наукової і викладацької діяльності в свого роду підприємництво: здійснення дослідницьких проєктів виявляється в прямій залежності від отримання грошових субсидій окремих корпорацій. В межах «академічного капіталізму» діяльність науково-дослідних інститутів, центрів всередині університетської структури спрямована на збільшення потенціалу громадського застосування знань.

Автори дають таке тлумачення академічного капіталізму: «Щоб зберегти або збільшити ресурси, наукові співробітники та викладачі повинні були все в більшій мірі конкурувати за зовнішні долари, які виявлялися пов'язаними з ринково орієнтованими дослідженнями, що відносяться до різних прикладних, комерційним, стратегічним і цільовим дослідженням. Причому незалежно від того, чи виступають ці гроші в формі дослідницьких грантів і контрактів, партнерства з промисловістю і урядом, трансферу технологій, або в формі залучення більшого числа студентів, здатних запропонувати більш високу плату за навчання. Ми називаємо академічним капіталізмом ринкову або ринково подібну (market-like) діяльність науково-освітньої організації, а також її співробітників по залученню зовнішніх коштів» [1].

Зауважимо, що термін «академічний капіталізм» вперше було введено у 1990 р. Е. Хеккетом [2] для позначення важливих структурних змін в науці.

«Академічний капіталізм» задає нові напрямки розвитку сучасної вищої освіти і проявляється на трьох рівнях: інституціональному, кафедральному, індивідуальному. Академічний капіталізм на інституціональному рівні реалізується на тлі змін фінансування закладів вищої освіти, скорочення державного фінансування та необхідності пошуку джерел додаткових коштів. Вивчення академічного капіталізму на кафедральному рівні представляє інтерес тому, що саме тут здійснюються різні види діяльності, відбувається адаптація співробітників до нових цінностей. На індивідуальному рівні в рамках академічного капіталізму відбувається перегляд розподілу часу між основними видами діяльності

професорсько-викладацького складу: викладанням, науковою діяльністю, наданням послуг [3].

Ш. Слатер і Г. Роудс [4] зазначають, що оскільки коледжі та університети стають більш підприємницькими в постіндустріальній економіці, вони зосереджуються на знаннях менше як на суспільному блазі, ніж як на товарі, який слід використовувати для орієнтованої на прибуток діяльності. Автори підкреслюють більш агресивне залучення ЗВО США до нової економіки, заснованої на знаннях, та зазначають значні зусилля коледжів та університетів щодо розробки, збуту та продажу науково-дослідної продукції, аналізують конкуренцію послуг та споживачів товарів на приватному ринку, що стають притаманними умовам академічного капіталізму.

Відстежуючи зміни в політиці та практиці навчально-наукової діяльності, розкриваючи нові соціальні мережі та схеми створення та розповсюдження знань, а також нові організаційні структури та розширений управлінський потенціал для зв'язку ЗВО та ринків автори висловлюють занепокоєність розвитком некомерційної фундаментальної науки. Зображуючи вищий академічний капіталістичний режим утворення та збуту знань (тобто, навчання), що виражений у роботі викладачів, діяльності кафедр та адміністративній поведінці, вони зазначають привалювання інтересів бізнесу та комерціалізації знань над так званою чистою наукою. При цьому вони виявляють внутрішні суперечності режиму діяльності ЗВО, відзначаючи новий стан державних субсидій, що стають вбудованими в нові потоки доходів, а також зміщення акценту з навчально-наукового обслуговування студентських клієнтів на залучення від них ресурсів. Автори розуміють траєкторію американської вищої освіти від безприбуткової освітньо-науково орієнтованої до комерційно-налаштованої на отримання прибутків від широкого розповсюдження нового товару ЗВО – результатів освітньої та наукової діяльності з ухилом на виконання прикладних наукових досліджень за замовленням зовнішніх корпорацій.

Р.Мюнх [5] зазначає, що академічний капіталізм – це унікальний гібрид, що об'єднує науковий пошук істини та економічну максимізацію прибутку. Він

перетворює університети на підприємства, які змагаються за накопичення капіталу, а підприємства – на виробників знань, які шукають нові знахідки, які можна перетворити на патенти та прибутковий товар. Академічний капіталізм знаходиться в зоні перетину наукових досліджень, максимізації економічного прибутку та інноваційної політики. В ньому загострюються інституційні конфлікти інтересів, пов'язані з корпоративним фінансуванням академічних досліджень. Логіка накопичення академічного капіталу добре відображається сутністю підприємницького університету. Наслідками накопичення академічного капіталу на науку є збільшення нерівності, надмірне інвестування вгору, в топових ЗВО, та недоінвестування серед рядових ЗВО, а організаційними наслідками накопичення академічного капіталу є посилення забезпечення якості управління на різноманітність прикладних досліджень і творчість, що є ключовими передумовами просування наукових знань.

В умовах академічного капіталізму форми управління та контролю передані підприємницькому університету від капіталістичних підприємств. Керівництво університету набуло повноважень щодо прийняття рішень, тоді як ради сенатів та викладачів втратили значну частину свого впливу, що викликає загострений конфлікт між уповноваженим керівництвом університету та «знедоленими співробітниками». Керівництво бере на себе повноваження позиціонувати свій університет у боротьбі за рейтингові позиції, завжди з огляду на підняття до університету вищого рівня на наступному етапі їхньої власної кар'єри. Це так звані «загальноадміністративні університети», особливо типові для академічних університетів середнього класу. Керівництво університету має бути спроможним здійснювати стратегічні дії: їхні цільові домовленості та розподіл ресурсів, пов'язаних із результатами діяльності, використовуються, головним чином, для досягнення переваг у конкуренції з іншими університетами. Акредитація навчальних курсів та посилення заходів управління якістю викладання, наприклад, шляхом регулярного оцінювання студентами навчальних курсів і семінарів, підкреслюють нове розуміння студентами того, що вони є «клієнтами» ЗВО і перебувають в академічному бізнес-секторі. Посилена ж ринкова автономія підприємницького університету передбачає зменшення академічної свободи та збільшення контролю керівництвом університету.

Підприємницький університет є капіталістичним підприємством, що застосовує всебічний управлінський контроль для проникнення у всі операційні процеси та спрямованості на стратегічну мету максимізації прибутку. Сьогодні контроль у підприємницьких ЗВО працює, перш за все, за допомогою інструменту маркетингу бізнес-процесів, якими стали науково-дослідницька діяльність, навчання студентів, інші освітньо-наукові та супутні види послуг, що раніше були прерогативою

звичайних академічних університетів. Ця маркетингова операційних процесів доповнюється комплексною системою контролю, яка визначає прибутковість навіть найменших технологічних одиниць навчально-освітньої діяльності за допомогою показників у будь-який момент і показує, що слід робити в якому місці (на кафедрі, в науково-дослідній лабораторії, на міжкафедральному рівні) для підвищення загальної прибутковості. Робочу силу у підприємницькому ЗВО складають співробітники-підприємці, які працюють за загальним керівництвом засновників і призначених ними орієнтованими на підприємництво ректором, його заступниками, радами тощо.

Посилення університетського менеджменту в академічному капіталізмі створює свого роду «аудиторський університет» і передбачає ослаблення саме того рівня, який генерує знання та підживлює прогрес у знаннях, – рівень окремих дослідників.

Керівництво підприємницького університету змушене застосовувати метрики для забезпечення того, що можна назвати неоліберальною підзвітністю, на відміну від професійної опіки. Визначення цифр глибоко закріпилося в умовах академічного капіталізму, хоча майже всі науковці вважають, що кількісні показники ефективності є недостатніми інструментами оцінки наукових досліджень і здійснюють руйнівний вплив на науково-дослідницьку діяльність.

Проблематичним, проте широко використовуваним показником успішності ЗВО є придбання сторонніх коштів. Це змушує керівників університетів налагодити широкомасштабну співпрацю між викладачами для збільшення масштабів залучення коштів. Стратегічне планування досліджень з метою залучення масштабного фінансування в умовах академічного капіталізму стало головним пріоритетом управління університетом, перетворивши його на університет із «стратегічним плануванням». Однак, це протирічить головному принципу наукової творчої діяльності – свободі наукової думки та означає піддавати плануванню щось, що діаметрально протилежне будь-якій формі планування через випадковість прогресу знань. Коли університет залучає фінансування від сторонніх організацій великими підрозділами співпраці, це не означає, що він таким чином робить більший внесок у прогрес у знаннях. Він просто зібрав більше грошей, ніж раніше. Але це відбувається, як правило, за рахунок підпорядкування дослідників обмеженням співпраці, що в кінцевому підсумку обмежує їх простір для творчості у дослідженнях. У багатьох випадках це не вільно обрана співпраця, а скоріше примусова співпраця на місці, тоді як найбільша частина плідної співпраці, як правило, здійснюється незалежно від місцезнаходження. Індивідуалісти – творці науки піддаються командному розпорядженню, що змушує їх втратити значний ступінь своїх творчих можливостей. Це відбувається тому, що університет

стратегічного планування націлений на масштабне залучення коштів, зосереджуючись на масштабній науковій співпраці.

З відходом від блокових грантів та широкомасштабного стороннього фінансування відбулося також колосальне зростання нового академічного пролетаріату –контингентів викладачів та наукових співробітників на короткострокових тимчасових контрактах, які «обслуговують» своїх магістрів у виконанні наукових досліджень для третіх сторін, що фінансують проекти. Поки господарі академічного пролетаріату зайняті накопиченням грантів із державних і приватних джерел, викладачі та наукові співробітники за тимчасовими контрактами виконують повсякденну роботу під тиском виживання в невблаганній конкурентній системі. Ця пролетаризація академічної роботи допомагає накопичувати гроші для «загальноадміністративного» університету та академічних підприємств, але звужує обсяг вільно обраних творчих досліджень, оскільки широка маса академічних пролетарів просто повинна виконувати те, що вирішили їх господарі. Це призводить до комодифікації академічної діяльності.

Шалена конкуренція і тиск на академічний персонал ЗВО в академічному капіталізмі вимагає посилення зусиль самореклами з боку вчених. Ця широко поширена практика суперечить принципам «безкорисливості» та «колегалітності». Необхідним стає завдання обрання найефективнішої стратегії для доведення своїх досягнень до суспільної уваги.

Таким чином, посилений управлінський контроль за науковими дослідженнями призводить до зменшення різноманітності та креативності та звужує еволюцію знань. Все більший наголос на управлінських формах контролю, що передаються із ділового світу в університет, збільшив кількість управлінського персоналу за рахунок наукових кадрів і піддав дослідження та викладання управлінським та адміністративним стандартам, що робить їх керованими в цих умовах. Цей новий тип забезпечення якості неминує суперечить справді науковим критеріям досягнення, а зростання чисельності управлінського та адміністративного персоналу навіть не гарантує досягнення відповідно

до адміністративних показників. Збільшення кількості професійного персоналу свідчить лише про вплив зростання кількості випускників, але не суттєвого впливу на якість досліджень, високий ступінь відзнаки та рівень працевлаштування випускників.

Таким чином, науковий капіталізм спричинив суттєві зміни в академічній сфері та викликав появу нових типів університетів із такими особливостями:

1) «Підприємницький університет» націлений на монопольну ренту та кругове накопичення матеріального та символічного капіталу.

2) «Аудиторський університет» посилює внутрішній контроль за допомогою управління якістю.

3) «Університет стратегічного планування» спрямований на придбання сторонніх коштів шляхом створення великих науково-дослідних структур співпраці.

Ці три глобальні тенденції фільтруються за культурами та установами, що відповідають конкретним країнам та предметам, для створення залежного від шляху розвитку особливих різновидів академічного капіталізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Slaughter, S., & Leslie, L. L. (1997). *Academic capitalism: Politics, policies, and the entrepreneurial university*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.

2. Hackett E.J. Science as a vocation in 1990s: The changing organizational culture of academic science // *Journal of Higher Education*, 1990. No. 61. P.: 241–77.

3. Leslie L., Oaxaca R., Rhoades Technology Transfer and Academic Capitalism // *AAAS Science and Technology Policy Yearbook*. 2001. P.: 261–277.

4. Slaughter, S., & Rhoades, G. (2004). *Academic capitalism and the new economy: Markets, state, and higher education*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.

5. Münch, R. (2016). *Academic Capitalism*. Oxford University Press 2020. Published online: 09 May 2016. This version: 30 April 2020. URL:

<https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-15>